

Список використаних джерел та літератури:

1. Constitution of Spain: <http://www.spainemb.org/information/Constitution.htm>.
2. Beneyto, Juan. En Las Autonomías. El poder regional en España, Siglo XXI. / J. Beneyto. – Madrid, 1980. - p. 229.
3. Börzel, Tanja. States and Regions in the European Union. Institutional Adaptation in Germany and Spain / T. Börzel. – Cambridge University Press, 2002. - p. 93.
4. Miguel Ángel Aparicio. La forma del Estado en los debates constituyentes / La Descentralización y el Federalismo. Nuevos modelos de Autonomía Política (España, Bélgica, Canadá, Italia y Reino Unido). – Barcelona: Cedecs, 1999. - p. 13.
5. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К.: ТОВ «Софія», 2012. – 128 с.
6. Moreno L. The Federalization of Spain. / L. Moreno. – London, Portland, OR: Frank Cass, 2001. – 182 p.
7. Viver C. Centralisation and decentralization trends in Spain. An assessment of the present allocation of competences between the state and the autonomous communities. *Autonomics i Federals*, 2005. –P. 155–177.
8. Ruano Josи Manuel. Functional Federalism in a Complex State: The Case of Spain. // *The Palgrave Handbook of Decentralisation in Europe* – Edited by J. M. Ruano, M. Profiroiu. –Palgrave Macmillan, 2017.– 512 p.

Dr Teresa Marcinów

Studium Nauk Humanistycznych i Społecznych Politechnika Wroclawska

KONCEPCJE I CZYNNIKI ROZWOJU REGIONALNEGO NA PRZYKŁADZIE SPUŚCIZNY POCYSTERSKIEJ DOLNEGO ŚLĄSKA.

Współczesne podejście do rozwoju regionalnego w znacznym stopniu koncentruje uwagę na uwarunkowaniach kulturowych i społecznych. W świecie przesyconym procesami o charakterze globalnym opieka nad dziedzictwem kulturowym wymaga kreatywnego wykorzystania materialnych i niematerialnych zasobów lokalnych dla kształtowania rozwoju i powiązań społeczno-gospodarczych.

Polityka regionalna znalazła swoje miejsce już na etapie tworzenia Wspólnot Europejskich. Umocnienie trójszczeblowego układu: wspólnota-

państwo-region⁴⁰ było wyrazem, docenienia i podkreśleniem znaczenia działań lokalnych, które dodatkowo objęte zostały ochroną przez zasadę subsydiarności⁴¹. Na kanwie przeobrażeń europejskich nowego znaczenia nabrały regiony położone przy granicach państwowych i stały się polem współpracy transgranicznej ułatwiając wybrzmienie wielogłosowej i wielonarodowej historii ziem pogranicza. W tym kontekście Dolny Śląsk stanowi ważny element wpisując się w typologie pogranicza Babińskiego jako:

„(...) to pogranicze między podobnymi, tj. podobnie ukształtowanymi całościami, takie jak pogranicze między narodowo-państwowymi kulturami znajdującymi się na podobnym poziomie rozwoju (...). Po obu stronach tego pogranicza istniały organizmy państwowe (choć historycznie się to zmieniało) i wyraźnie ukształtowane odrębne kultury, a poza tym wpływ obu centrów, choć historycznie zmienny, mniej więcej się równoważył. Do tego typu zaliczam także pogranicze polsko-niemieckie, choć w tym wypadku owa symetryczność oddziaływań była chyba mniejsza”⁴². Podobieństwo terenów pogranicza ułatwia wspólne planowanie działań należących do zachowania dziedzictwa przynależnego kulturom po obu stronach granicy.

Omawiane w niniejszym przedłożeniu czynniki rozwoju regionalnego wpisują się w strukturę przyjętych paradygmatów rozwoju dla danego państwa. W szerszym kontekście jest to element polityki proponowanej przez Unię Europejską uwarunkowany wzrostem znaczenia i roli regionów. W ujęciu najszerszym jest to dbałość o zasoby cywilizacyjne związane aktualną terytorialnością, a jednocześnie wykraczające poza jej ramy i pretendujące do utrwalenia ich zgodnie z pierwotnymi założeniami dla pamięci przyszłych pokoleń.

Określenie czynników rozwoju jest istotne z punktu widzenia prowadzenia efektywnej polityki przez organy zarządzające. Czynnikiem rozwoju jest składnik, własność regionu lub zdarzenie mające miejsce na jego terytorium. Stanowi jednocześnie o wartości regionu będąc zasobem sfery ekonomicznej, społecznej, technologiczno-technicznej, ekologicznej lub politycznej. W tym kontekście spuścizna cysterska może zostać wpisana

---

⁴⁰ L. Ciamaga, E. Latoszek, K. Michałowska-Gorywoda, L. Oręziak, E. Teichmann, Unia europejska, Warszawa 2000, s. 127.

⁴¹ „Idea subsydiarności głosi, że każda władza, a w szczególności władza polityczna powinna mieć znaczenie pomocnicze (wspierające) i pobudzające w stosunku do wysiłków podejmowanych przez autonomiczne i samodzielne jednostki, które ją ustanowiły (aspekt pozytywny subsydiarności), subsydiarność, Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/subsydiarnosc;4836984.html>, 30.10.2019.

⁴² Babiński G. (1994), Pogranicze etniczne, pogranicze kulturowe, peryferie. Szkic wstępny problematyki, „Pogranicze” Studia Społeczne Tom IV, Białystok 1994 s. 9

do niemal każdej kategorii zależnie od inicjatyw podejmowanych przez władze publiczne w celu uzyskania pożądaných dla regionu efektów.

Na kondycję społeczeństwa europejskiego przez wiele stuleci intensywny wpływ miały poglądy i treści życia duchowego. Przejawem takich treści był między innymi wpływ oddziaływania religii chrześcijańskiej i zasiedlanie terytoriów przez zgromadzenia zakonne. W okresie świetności zgromadzenie Cystersów charakteryzowało się umiejętnością tworzenia otoczenia dla rozwoju obejmującego czynniki materialne i niematerialne.

Warto dodać, że dziedzictwo niematerialne oraz jego charakterystyka i przyporządkowanie tego dziedzictwa koncepcjom rozwoju ułatwia Konwencja UNESCO, która proponuje następujące objęcie refleksją obszary:

1. „Tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
2. Sztuki widowiskowe;
3. Zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
4. Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
5. Umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym”⁴³.

Szczegółowe działania polityki regionalnej stwarzają możliwość ocalenia pozostałości po wielowiekowej obecności Cystersów na ziemiach Dolnego Śląska. Jedną z najbardziej wpływowych grup zakonnych założoną w Citeaux w 1098 r. przez Roberta de Molesme zyskała ogromną popularność w XII w. i rozprzestrzeniła się na terenie niemal całej Europy. Surowa reguła, która polegała między innymi na wyrzeczeniu się wszelkiej własności, wykonywaniu licznych obowiązków wynikających z samodzielnego prowadzenia gospodarstwa, rygorze modlitwy i pracy ręcznej, odrzuceniu darowizn i życiu w klasztorach na uboczu, mimo wszystko przyciągnęła do siebie rzeszę zwolenników⁴⁴. Monastyczny tryb życia proponowany przez Cystersów początkowo był odpowiedzią na zapotrzebowanie epoki przesiąkniętej sporami wspólnoty chrześcijańskiej i zapowiedzią nowej formuły kontemplacyjnej. Z czasem jednak rolnicze umiejętności i dobre zarządzanie przyniosły efekty w postaci pomnożenia majątków ziemskich, a zakon Cystersów zaczął odstępować od pierwotnej reguły stworzonej przez św. Stefana Hardinga. Ostre praktyki ascetyczne realizowane przez św. Bernarda z Clairvaux, którego śmiało można określić jako postać pierwszoplanową wśród Cystersów, nie były wiernie odwzorowywane w kolejnych latach i już pod koniec XII w. w sposób zauważalny zmieniono pierwotne nastawienie do sposobu funkcjonowania zgromadzenia i rozbudowano system zarządzania oraz sposób

---

⁴³ Narodowy Instytut Dziedzictwa, Domeny niematerialnego dziedzictwa kulturowego, http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Domeny/, 28.10.2019.

⁴⁴ Historia chrześcijaństwa, red. T. Dowley, Warszawa 2002, s. 281.

funkcjonowania braci w nowych klasztorach. Rozwój ruchu monastycznego w Europie związany był z podróżami, przemieszczaniem się i odrzuceniem komfortowego, stabilnego sposobu życia na rzecz poszukiwania Boga - *peregrinatio monastica*⁴⁵.

Co istotne zakon rolników i zarządców pochodzący z francuskiego Citeaux wykazywał się pracowitością zgodnie z regułą *ora et labora* i determinacją w wyszukiwaniu, pozyskiwaniu i przystosowywaniu nowych miejsc i w sposób godny podziwu sytuując je w niesprzyjających lokalizacjach. Klasztory zakładano często na terenach wilgotnych lub bagiennych, trudnych do zagospodarowania, ale dobrze rokujących dla wybranych sposobów wykorzystania: hodowli ryb, uprawy lnu, roślin strączkowych, chmielu.

Cystersi byli znakomitymi rolnikami i świetnie orientowali się w sposobach optymalnego wykorzystania zastanych warunków przyrody. Upowszechnili trójpolówkę, systemy nawadniania i nawożenia gleb oraz umiejętność zagospodarowania terenu na potrzeby hodowli zwierząt i prac rzemieślniczych. Prawdopodobnie dlatego Bernard z Clairvaux, nazywany niekiedy twórcą mistycyzmu feudalnego łączył przywiązanie do sprawnego zarządzania z surowością i prostotą życia prowadzonego przez siebie zgromadzenia.

W zakonie Cystersów przestrzegano zasad w utrzymywaniu ścisłych więzi między klasztorem macierzystym a klasztorami filialnymi. Dzięki dbałości o utrzymywanie kontaktów między braćmi powstał rodzaj niematerialnego dziedzictwa. „Depozytariusze wiedzy” przy okazji kontroli podległych filii dzielili się umiejętnościami i przekazywali wiedzę na zasadzie relacji mistrz-uczeń. Częsta wymiana informacji z zakresu prac rolnych i rzemieślniczych owocowała usprawnieniami w pracach budowlanych hodowli zwierząt takich jak bydło czy karpie, uprawie rolnej czy też ważeniu piwa lub produkcji wina. Można śmiało powiedzieć, że transfer ówczesnych technologii nie znał barier wynikających z ustanowionych granic i interesów państwowych. W czym tkwił ów sekret ponadnarodowych i zgodnych działań? Z pewnością idea krzewienia chrześcijaństwa była pierwszym impulsem dla rozpoczęcia działań na tak wielu obszarach. Pamiętać jednak należy, że epoka w której wydarzenia te miały miejsce aprobowała mariaż tronu z ołtarzem, co wspierało ideę budowania w każdy możliwy sposób państwa bożego na ziemi.

---

⁴⁵ Andrzej M. Wyrwa, Podróże cystersów oraz idea, organizacja i promocja szlaku cysterskiego w Polsce, https://papers.wsb.poznan.pl/sites/papers.wsb.poznan.pl/files/StudiaPeriegetica/6_2_2008.pdf, 22.10.2019.

Niewątpliwe bogactwo dziedzictwa duchowego i kulturowego stworzonego przez zakon Cystersów zostało docenione na forum Europy i przy wsparciu Rady Europy utworzono Europejski Szlak Cysterski w 1990 r., który przebiega przez Polskę, Francję, Hiszpanię, Portugalię⁴⁶. Ten rodzaj inicjatyw podkreśla ponadnarodowy charakter działalności zakonu i integrujące mechanizmy wypracowane na początku XII w. Pomaga także poczuć odpowiedzialność za wspólne, cywilizacyjne dziedzictwo, którego podtrzymanie i popularyzowanie odbywa się na każdym poziomie organizacji (regionalnym, krajowym i europejskim).

W Polsce funkcjonowanie Szlaku Cysterskiego zainicjowano po raz pierwszy w miejscowości Mogiła we wrześniu 1990 r. i zasięgiem swoim objął wszystkie klasztory w Polsce. Opracowanie trasy na zasadzie turystycznego szlaku samochodowego było podyktowane zachęceniem podróżujących, by w łatwy sposób mogli wpleść w planowane przejazdy zwiedzanie zabytków cysterskich. Warto nadmienić, że stare szlaki kulturowe pokrywają się z tworzoną współcześnie infrastrukturą drogową. Utworzone w ten sposób trasy tworzą pętle i obejmują swoim zasięgiem pięć województw: Śląskie, Wielkopolskie, Kujawskie, Małopolskie oraz Łódzkie⁴⁷.

Pomysł największego projektu przekraczającego granice regionów to Południowo-zachodni szlak cysterski łączący zasięgiem cztery województwa: dolnośląskie, opolskie, śląskie, małopolskie. Południowo-zachodni szlak cysterski przebiega przez teren Dolnego Śląska, jednak obejmuje jedynie te lokalizacje zabytków pocysterskich, których miejscowi władarze zdecydowali się wyłożyć 15% wkładu własnego, by umożliwić jego realizację. Dopiero w dalszej kolejności czynnikiem decydującym o włączeniu obiektów w trasę szlaku to walory zabytkowe i status pomników kultury wykraczających poza wymiar materialny. Współczesna koncepcja funkcjonowania tego regionu jest nie tylko wynikiem bieżących potrzeb, ale także rezultatem doświadczeń i pracy minionych pokoleń. Odczytanie walorów spuścizny jest zadaniem kolejnych generacji wspieranych przez środki i możliwości właściwe dla bieżących zobowiązań.

Warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt w dziejach zakonu, który zaciążył w sposób nieodwołalny na jego historii – polityka Fryderyka Wilhelma III. Wojenne niepowodzenia spowodowały, że konieczne było zajęcie majątków kościelnych. Pruska kasata zakonów na Śląsku miała miejsce w 1810 r., kiedy to wynikiem edyktu Fryderyka Wilhelma III i w

⁴⁶

Europejski

szlak

cysterski,

<http://www.map4u.pl/pl/cms/artykuly/inspiracjeturysty/motoryzacyjna/euroszlaki/eszlakcys/>,
22.10. 2019.

⁴⁷ Tamże.

skutek konieczności zapłacenia kontrybucji wojennej jaką na Prusy nałożył Napoleon zdecydowano sięgnąć po cysterskie posiadłości. Efektem edyktu było natychmiastowe przejęcie majątków należących do klasztorów i kolegiat. Szczególnie skutecznie odbył się ten akt na terenie Śląska. Skutkiem takiej polityki liczne dobra i majątki zgromadzone przez zakon Cystersów wielokrotnie zmieniały właścicieli i nie zawsze obchodzono się z nimi w sposób adekwatny dla ich wartości o randze cywilizacyjnej. Wobec zaprzepaszczenia szansy odpowiedniego ich restaurowania popadały w ruinę i wielu z nich do dzisiaj nie można przywrócić pierwotnej świetności.

Pożądane byłoby w ramach próby syntetycznego przedstawia wybranych przykładów spuścizny pocysterskiej odnieść się do koncepcji i czynników rozwoju regionalnego jako ważnego elementu w budowaniu ciągłości kulturowej Dolnego Śląska. Warto spojrzeć na cztery aktualne konteksty wyłaniające się z historii działalności zakonu, a jednocześnie pomocne w rozwoju i rozpowszechnianiu wiedzy na temat dziedzictwa cysterskich braci. Rozważania warto poprzedzić przypominając początkowe założenia przyświecające funkcjonowaniu zakonu.

Pierwszy z nich to aspekt podróży podjętej ze względu na motywy religijne. Głównym celem pielgrzymowania stają się obiekty sakralne, związane z miejscami szczególnego kultu lub istotne ze względów na historię religii. Godnym wspomnienia przykładem jest perła baroku w Krzeszowie, która wita przybyszów widokiem *divina proportio*⁴⁸ monumentalnej budowli. Kościół pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny kryje w swoich wnętrzach zaliczany do najcenniejszych obraz diecezji legnickiej jakim jest ikona Matki Bożej Łaskawej. Zespół klasztoru Cystersów - obecnie benedyktynek z XVIII w., wspomniany kościół klasztorny, mauzoleum Piastów świdnicko-jaworskich to nieliczne z zabytków krzeszowskich znajdujących się na długiej liście Narodowego Instytutu Dziedzictwa⁴⁹. Ten imponujących rozmiarów obiekt należy do znakomitych przykładów realizacji założeń sztuki kontrreformacyjnej, których rzeźby oraz malarstwo przepychem i doskonałością odmalowują dynamikę relacji międzywyznaniowych.

W ślad za ówczesnymi wędrownymi mnichów motywowanymi głównie aspektami religijnymi przemieszczały się przez Europę nowatorskie sposoby uprawy roli i hodowli bydła, a także transferu myśli technicznej w postaci na przykład młynów i tartaków. To właśnie Cystersom zawdzięczano nowoczesny sposób wytopu żelaza. Z pewnością Cystersi nie mieli sobie

---

⁴⁸ <https://opactwo.eu/pomnik-historii/odkrywaj/ciekawostki/>, 11.10.2019.

⁴⁹ Narodowy Instytut Dziedzictwa, <https://zabytek.pl/pl/obiekty?szukaj=krzesz%C3%B3w>, 10.10.2019.

równych we współpracy z przyrodą, co daje im również miano pierwszych ekologów.

Przykładem odpowiednim dla takiej refleksji są stawy milickie - to największy w Europie kompleks stawów hodowlanych założony przez Cystersów w XIII w., Liczba stawów jest trudna do określenia ze względu na ich stan (zarośnięcie, wyschnięcie itp.), szacuje się, że jest ich ponad 280, a powierzchnia, którą zajmują liczy ok. 77 km². Milickie stawy to największy rezerwat przyrody w Polsce, którego znaczenie wykracza poza ramy krajowe i wpisany został na listę Living Lakes⁵⁰.

Trzeci obszar to zabytki stanowiące perełki architektury, łączą zamięłowanie do sztuki, staranność wykonania i rozmach budowli ceglanych, które jako jedne z pierwszych pojawiły się dzięki „szarym” braciom. Nie sposób w tym miejscu nie wspomnieć o opactwie Cystersów w Lubiążu. Jest ono arcydziełem baroku i największym na świecie obiektem cysterskim. Imponuje rozmachem z jakim zostało wykonane - obecnie jest to drugi co do wielkości obiektem sakralny na świecie (powierzchnia dachów zajmuje ok. 2,5 ha, a długość fasady wynosi 223 metry). W średniowieczu wspomniane opactwo Cystersów prowadziło Kroniki książąt polskich, Roczniki lubiąskie i Katalog biskupów wrocławskich.

Czwarty aspekt to nauka i wykształcenie, dzięki którym pozostały liczne księgi wzbogacające zbiory biblioteczne. Jedna z nich – księga Henrykowska zawiera symboliczne dla wszystkich Polaków zdanie: „Day, ut ia pobrusa, a ti poziwai”⁵¹. Opactwo henrykowskie należy do najważniejszych zabytków w Polsce, a swoje początki datuje w 1222 r. Jego wyjątkowej wagi znaczenie nie ogranicza się jedynie do relikwów muzealnych i pełni ono nadal rolę edukacyjną, a w jego siedzibie mieści się seminarium duchowne i liceum ogólnokształcące.

Koncepcje właściwe dla Dolnego Śląska to tworzona nieustannie odpowiedź na zadanie jakie zostawiła Polsce historia powojenna: podtrzymać pamięć o zastanym dziedzictwie i przywrócić świetność wyjątkowych zabytków, które przez lata stawały się ofiarami nieudanych decyzji władz lokalnych i krajowych. Dziedzictwo pocysterskie przypomina również wielkość dynastii Habsburgów i potęgę zależności polityczno-religijnych, które kasatą majątków przypieczętowały los dobytku zakonnego. Warto pamiętać, że cystersi, którzy opanowali gospodarczo zależności społeczne stanowili warstwę w pewnym stopniu uprzywilejowaną balansując między codzienną pracą szarych ludzi a mistyczną tajemnicą życia i boskim porządkiem wszechświata.

---

⁵⁰ Global Nature Fund, Militscher Teiche – Polen, <https://www.globalnature.org/de/living-lakes/europa/militscher-teiche>, 20.10.2019.

⁵¹ T. Michałowska, Średniowiecze, Warszawa 2002, s. 267.

Bibliografia:

Ciamaga L., Latoszek E., Michałowska-Gorywoda K., Oręziak L., Teichmann E., Unia europejska, Warszawa 2000.

Babiński G., Pogranicze etniczne, pogranicze kulturowe, peryferie. Szkic wstępny problematyki, „Pogranicze” Studia Społeczne Tom IV, Białystok 1994.

Michałowska T., Średniowiecze, Warszawa 2002.

Historia chrześcijaństwa, red. T. Dowley, Warszawa 2002.

Internet:

Encyklopedia PWN,
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/subsydiarnosc;4836984.html>, 30.10.2019.

Europejski szlak cysterski,
<http://www.map4u.pl/pl/cms/artykuly/inspiracjeturysty/motoryzacyjna/euroszlaki/eszlakcys/>, 22.10. 2019.

Global Nature Fund, Militscher Teiche – Polen,
<https://www.globalnature.org/de/living-lakes/europa/militscher-teiche>,
20.10.2019.

Narodowy Instytut Dziedzictwa, Domeny niematerialnego dziedzictwa kulturowego,

http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Domeny/, 28.10.2019.

<https://opactwo.eu/pomnik-historii/odkrywaj/ciekawostki/>, 11.10.2019.

Narodowy Instytut Dziedzictwa,
<https://zabytek.pl/pl/obiekty?szukaj=krzesz%C3%B3w>, 10.10.2019.

Wyrwa A. M., Podróże cystersów oraz idea, organizacja i promocja szlaku cysterskiego w Polsce,
https://papers.wsb.poznan.pl/sites/papers.wsb.poznan.pl/files/StudiaPeriegetica/6_2_2008.pdf, 22.10.2019.

Dr Sylwia Straszak-Chandoha

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

GOSPODARKA ROLNA REGIONU DOLNEGO ŚLĄSKA W LATACH 1918 – 1989⁵²

Abstrakt: Artykuł ma na celu przedstawienie ewolucji form gospodarowania na wsi dolnośląskiej w latach 1918 – 1989. Zmiany jakie zachodziły na terenie Dolnego Śląska w badanym okresie dotyczyły każdej

---

⁵² Artykuł finansowany ze środków projektu badawczego nr 2015/17/N/HS3/00882 Narodowego Centrum Nauki pt. "Ekonomiczne i społeczno – polityczne czynniki zmian w rolnictwie na Dolnym Śląsku w latach 1945 -1956".